

РІЗНОМАНІТТЯ КУЛЬТУРНИХ ФОРМ РОДУ *ROSA* L. БОТАНІЧНОГО САДУ ІМ. АКАД. О. В. ФОМІНА

Ткачук О. О.

Ботанічний сад ім. акад. О. В. Фоміна
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У сучасному різноманітті деревних і кущових рослин з родини *Rosaceae* Juss., представленому у Ботанічному саду ім. акад. О. В. Фоміна Київського національного університету імені Тараса Шевченка, важливе місце займає колекція роду *Rosa* L., процес формування якої відбувався упродовж всього періоду існування цієї наукової установи. Ще у 1841 році, згідно “*Delectus seminum in horto botanico Kioviensi Universitatis Caesariae St. Vladimiri anno 1841 colectorum*”, Сад пропонував для обміну та розповсюдження насіння 425 таксонів, серед котрих була і *Rosa rubrifolia* Vill. Перші троянди, отримані із закордону разом з іншими рідкісними деревами, чагарниками і травами, були висаджені на терасах біля лабораторного корпусу професором, завідувачем кафедри ботаніки університету св. Володимира (нині Київського національного університету імені Тараса Шевченка) Р. Е. Траутфеттером [3]. Пізніше, як свідчить “Перелік деревних рослин” за 1884 рік, колекційний фонд Ботанічного саду нараховував 303 таксони, 18 з котрих, згідно сучасної класифікації, належали до так званих “Старих троянд”. Відтоді в Саду культивувалися гібриди троянд альпіна, рубігіноза, пімпінелліфолія, лютея і деякі інші.

Інтродукційну роботу з представниками групи “Сучасні троянди” у Ботанічному саду розпочато в другій половині ХХ століття. У 1953–1954 рр. до Саду з ботанічних садів Кавказу (м. Нальчик) і Прибалтики (м. Рига), Нікітського ботанічного саду (м. Ялта), Головного ботанічного саду

(м. Москва), а також Центрального республіканського ботанічного саду (м. Київ) інтродуковано 285 сортів чайно-гібридної, флорибунда, поліантової та виткої груп троянд закордонної і вітчизняної селекції [5]. Було створено розарій площею 0,08 га, де висаджено близько трьох тисяч кущів й розпочато дослідження зимостійкості, росту і розвитку троянд в умовах відкритого ґрунту Ботанічного саду. Але вже у найближчі роки, згідно літературних джерел того часу, сортове різноманіття зменшилося майже у п'ять разів [1]. А трохи пізніше, на початку 70-х рр., культура садових троянд з різних об'єктивних і суб'єктивних причин зійшла нанівець.

На початку 80-х рр. інтродукційну роботу з трояндами у Ботанічному саду було відновлено. За п'ять років науковим співробітником О. А. Ткачуком зібрано колекцію з майже 80 сортів чайно-гібридної, флорибунда, грандифлора, поліантової, гібридно-поліантової і виткої груп троянд, поновлено й розширено експозиції розарію. Сортове різноманіття, продумане планування і майстерне розміщення рослин на терасах біля лабораторного корпусу дозволило створити насадження із практично безперервним періодом цвітіння – від початку літа до пізньої осені. Тоді ж у Ботанічному саду було розпочато культивування троянд в умовах захищеного ґрунту.

Сучасне різноманіття культурних форм роду *Rosa* L. Ботанічного саду об'єднує 122 сорти 11 садових груп троянд переважно західноєвропейської селекції. Серед троянд, що зростають на колекційно-експозиційних ділянках Саду, найбільш чисельно представлені чайно-гібридна група (64 сорти), флорибунда (20 с.) і витка (19 с.). Основною метою роботи з зібраним колекційним фондом, як невід'ємною складовою наукових досліджень, є збереження і збагачення фіторізноманіття. Сортівий склад колекції троянд щорічно поповнюється новими таксонами з наступним випробуванням їх у культурі Ботанічного саду. За результатами роботи з первинного сортовивчення нових інтродуцентів менш цінні сорти вибраковуюють, а найкращі – залишають у колекції для подальшої комплексної оцінки їх акліматизації у конкретних ґрунтово-кліматичних умовах.

Науково-дослідну роботу з сортовими трояндами спрямовано на залучення у культуру Ботанічного саду нових інтродуцентів, вивчення їх еколого-біологічних особливостей і декоративних властивостей у процесі онтогенезу, добір найбільш стійких і високодекоративних сортів для озеленення й промислової культури. У процесі багаторічних досліджень еколого-біологічних особливостей сортових троянд в умовах інтродукції значну увагу приділено вивченню їх регенераційної здатності й тривалості продуктивного періоду в онтогенезі, як складових успішного культивування багаторічних насаджень цих рослин. Проведені дослідження дозволили виявити закономірності регенераційного потенціалу рослин, визначити тривалість декоративного довголіття й строки ефективного використання насаджень троянд, що є актуальними як із теоретичної, так і з практичної точок зору [6].

У колекції троянд Ботанічного саду поряд із сортами сучасної селекції, наприклад *Rosa* 'Black Magic', *R.* 'Merlin', *R.* 'Milva', *R.* 'Ravel', *R.* 'Hortiza' зберігаються цінні за біологічними і декоративними властивостями сорти

селекції ще першої половини минулого століття, серед яких *R. 'Frau Karl Druschki'*, *R. 'Gloria Dei'*, *R. 'New Dawn'* та деякі інші [2]. Важливою особливістю старих сортів є здатність до збереження ними первинних сортових ознак, на відміну від новинок селекції, які згідно з результатами багаторічних досліджень, через 12–14 років, а іноді ще й значно раніше вироджуються, втрачаючи свої сортові властивості [9].

Багаторічна інтродукційна робота дозволила дослідити й провести порівняльну оцінку понад 320 культурних форм троянд у відкритому і майже 50 – у захищеному ґрунті, за результатами якої відібрано й рекомендовано сортимент найбільш стійких і високодекоративних сортів для широкого використання у промисловій культурі й садово-парковому дизайні в умовах Правобережного Лісостепу України [7, 8].

Зібране у Ботанічному саду різноманіття троянд і досвід з їх інтродукції дозволили започаткувати роботу по створенню нових сортів вітчизняної селекції, здатних задовольнити сучасні вимоги щодо декоративних насаджень і промислової культури. З метою збагачення рослинного різноманіття сучасними українськими сортами селекційна робота проводиться у кількох напрямках, серед яких – створення високодекоративних ароматних форм. Багаторічна кропітка робота з накопиченим генофондом культурних форм роду *Rosa L.* у вказаному напрямі дозволила отримати шляхом міжсорткової гібридизації низку нових перспективних сортів, серед котрих і троянда 'Келих аромату', яка має стійкий чайний аромат [4].

Створений багаторічною наполегливою працею кількох поколінь науковців колекційний фонд *Rosa L.* Ботанічного саду ім. акад. О. В. Фоміна – значущий як у науковому, так і загальноосвітньому аспектах. Сучасна колекція троянд Ботанічного саду є науково-технічною базою для навчання студентів вищих учбових закладів, технікумів, слухачів курсів підвищення кваліфікації, а також учнів ліцеїв, училищ, шкіл. Крім того, на представлених широкому загалу відвідувачів Саду експозиціях з рослинами *Rosa L.* проводиться екскурсійна та освітньо-виховна робота з метою поширення основ культивування троянд, а також екологічних і природоохоронних знань. Значне різноманіття культурних форм колекції *Rosa L.* є цінним вихідним матеріалом для створення нових високодекоративних сортів української селекції, невичерпним джерелом поширення асортименту квітково-декоративних рослин в Україні, надійним підґрунтям для успішного вирішення проблем збереження і збагачення різноманіття сучасної культурфлори.

Література

1. Білокінь І. П. Ботанічний сад імені академіка О. В. Фоміна: путівник / І. П. Білокінь, О. Л. Липа, В. У. Дирдовський. – К., 1962. – С. 3–15.
2. Інтродукція деревних рослин Ботанічного саду ім. акад. О. В. Фоміна (1839–2009) / О. М. Колісниченко [та ін.]; за ред. Г. Т. Гревцової. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2011. – 175 с.
3. Історія Київського університету / [відп. ред. проф. О. З. Жмудський]. – К.: Вид-во Київського університету, 1959. – 628 с.

4. Свідоцтво № 10366 про авторство на сорт троянди 'Келих аромату' / О. О. Ткачук (Україна). – Заявка №09246003; дата пріоритету 02.07.2009; дата державної реєстрації 29.03.2010; Державний реєстр сортів рослин придатних для поширення в Україні у 2011 р. – К., 2011. – С. 269.

5. Телігульська О. М. Наслідки багаторічної інтродукції деревних рослин / О. М. Телігульська // Праці Ботанічного саду ім. акад. О. В. Фоміна. – 1955. – №24. – С. 51–58.

6. Ткачук О. А. Регенераційна здатність культурних форм роду *Rosa* L. в умовах інтродукції в Ботанічному саду ім. акад. А. В. Фомина: матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-літтю со дня народження член-кореспондента АН СРСР П. І. Лапіна [„Проблеми сучасної дендрології”] (Москва, 30.06–02.07.2009 г.). – М., 2009. – С. 365–367.

7. Ткачук О. О. Нові перспективні сорти троянд для вирощування в умовах захищеного ґрунту / О. О. Ткачук // Вісник: Інтродукція та збереження рослинного різноманіття. – 2007. – Вип. 11. – С. 43–44.

8. Ткачук О. О. Перспективні сорти троянд для озеленення територій промислових підприємств / О. О. Ткачук // Вісник: Біологія. – 2006. – Вип. 47–48. – С. 77–79.

9. Ткачук О. О., Ткачук О. А. Довголіття сортів троянд у культурі в районі Києва / О. О. Ткачук, О. А. Ткачук // Вісник: Біологія. – 2002. – Вип. 36–37. – С. 50–54.